

Europanto eller svenska?

Av Gunilla Byrman, universitetslektor i nordiska språk

I slutet av sommaren fick jag se följande rubrik i den dagstidning jag prenumererar på:

Esto ist keine known lingua

I ingressen kunde man läsa: "Europanto - det nya konstruerade språket - snart i var mans mun?" Det lät ju intressant. Men vad är egentligen europanto? När jag började göra efterforskningar om detta, visade det sig att det inte fanns mycket tillgängliga fakta om språket. Det är ett konstruerat språk under utarbetande av italienaren Diego Marani, som arbetar som tolk i EU:s ministerråd i Bryssel. Det sägs att skräck och skratt sprider sig i EU:s korridorer, skratt eftersom det är ett påhitt, skräck eftersom det faktiskt påstås fungera (Törnberg 1997). Det sista tillåter jag mig att betvivla. Men ett gemensamt europeiskt språk är helt i linje med EU-tanken.

Om det skulle fungera, så skulle EU för närvarande kunna spara 2,4 miljarder kronor om året. För det är så mycket som inom EU läggs ner på tolkning och översättningar (Törnberg 1997).

Diego Marani menar att mest användbart skulle europanto bli i kommersen på internet. Han hävdar att många européer inte förstår engelska särskilt bra, och det har han nog rätt i. Men europanto skulle bli begripligare eftersom språkbrukarna kan snappa upp ett ord här och ett ord där ur de stora europeiska språken.

Låt oss läsa följande text, hämtad ur en artikel om europanto på europanto författad av Diego Marani:

"Que would happen if, wenn du open your computero, finde eine message in esta lingua? No est englando, no est germano, no est espano, no est franzo, no est keine known lingua aber du understande! Wat happen so?

Habe your computero eine virus caught? Habe du sudden BSE gedevolved? No, du esse lezendo la neue europese lingua: de europanto!

Europanto ist uno melangio van de meer importantes europese linguas mit also eine poquito van andere europese linguas, sommige latinus, sommige old grec." (<http://www.factory.org/nettime/archive/0302.htm>)

Det var väl inte så svårt, tänker du. Nä, kanske inte. Och Marani menar att europanton är tillgänglig för alla med språköra och vissa kunskaper i de stora europeiska språken. Så länge Diego Marani ensam traderar det nya språket är det oproblematiskt. Men hur ska alla andra göra som vill använda det? Låt oss titta på ett konkret exempel. Hur ska den enkla meningen: *Hur mycket kostar det?* uttryckas på europanto? Det är ju en synnerligen relevant mening om språket ska användas som kommersspråk på internet. Nedan är meningen uttryckt på de sex största europeiska språken, svenskan ingår naturligtvis inte.

eng How much does it cost?
ty Wieviel kostet das?
holl Hoeveel kost dit?
fr Quel est le prix?

sp ¿Cuánto cuesta?
ital Quanto costa?

Så länge de olika stora språken används är allt gott och väl. Men hur ska en användare av europanto sätta samman orden så det blir europanto av det? Det har inte Diego Marani talat om för oss än. Det finns ju faktiskt många sätt, närmare bestämt 144, på vilka en person med språköra kan sno ihop den meningen. En fras kan kanske se lite olika ut beroende på vilka språk som användaren känner bäst till. Här lurar onekligen ett kodifieringsproblem. Hur ska det heta:

Wieviel costa?
How much est le prix?
Hoeveel cuesta?
Quanto kost dit?
Cuánto kostet it? osv.

Diego Marani får europanton att framstå som paradisk, en tillvaro utan glosplugg, grammatik och andra tråkigheter. Nu kan plötsligt alla européer förstå varandra utan besvär.

Problemet

Men är det inte något Diego Marani har missat? Jo, det tror jag. Det viktigaste är att de flesta medborgare i Europa inte har tillräckliga kunskaper i språk som inte är deras eget modersmål. När dominanta nationer, ekonomier och språk möter mindre nationer, ekonomier och språk: Vad händer då? Min tanke går till vårt eget modersmål, som är ett litet språk i en liten nation. Hur det är med ekonomin låter jag vara osagt.

Kan europanto hota vårt nationalspråk? Förmodligen inte, men en sak är säker; det kan redan nu vara svårt att göra sig hörd på svenska i EU och faktiskt även i Sverige. Margareta Westman, professor och chef för Svenska språknämnden i Stockholm, och professor Ulf Teleman i Lund, ordförande i språknämnden, har diskuterat detta i tidskriften *Språkvård*, under rubriken "Behöver vi en nationell språkpolitik?". De skriver:

"Nationalspråkens villkor håller på att ändras i en värld av europeisk och global integrering. Det är ingen orimlig följd av att själva nationalstaten som idé och företeelse håller på att omprövas och omdanas. Vårt land utgör inget undantag och inte heller vårt språk." (Teleman & Westman 1997:5)

Eftersom den politiska autonomin försvagas för de länder som är medlemmar i EU kan svenska språkets självklara ställning i Sverige rubbas. Av den anledningen har språkligt medvetna svenskar rest krav på en tydlig svensk språkpolitik. Tidigare har svenskan varit så självklar i Sverige att det inte har behövts någon speciell språkpolitik.

Sverige kom med i EU 1 januari 1995, och EU har för tillfället 15 medlemsstater och 11 officiella EU-språk. Låt oss anta att ytterligare 6 nationer blir medlemmar. Då kommer det att finnas 272 översättnings- och tolkningsriktningar; denna utveckling kan förmodligen inte fortgå hur långt som helst. Redan nu lägger EU 40 % av sin administrativa budget på översättningar. Kanske kommer det i framtiden att bli så, att EU kommer att ha tre huvudspråk och då tänker jag på engelska, tyska och franska. Denna utveckling kommer att leda till ökade klyftor mellan beslutsfattare och vanliga människor här hemma. Då blir det svårare att föra samhällsdebatten på svenska. Det är ovedersägligen så att språkpolitiken, kanske språkplaneringen och språkvården kommer att bli allt viktigare i EU (Westman 1996).

Svenskans ställning i Sverige

I nuläget finns svenskan på ett sammanhållet område, den har en tusenårig historia och är på så sätt ett oomstritt huvudspråk här i landet. Också för de stora invandrargrupperna i

Sverige används svenska i kommunikationen dem emellan och mellan invandrare och infödda svenskar. Dessutom är svenskans språkhistoria grundligt kartlagd och skriftspråket väldokumenterat i ordböcker och grammatikor. Allt detta skapar basen för språklig identitet.

Trots alla larmrapporter om funktionell analfabetism, så är läskunnigheten stor både bland vuxna och ungdomar enligt internationella undersökningar. Vi har en stark tradition att läsa böcker, men framför allt dagstidningar (Teleman & Westman 1997:5ff). Språksituationen för svenskspråkiga i Sverige kan sammanfattas så här:

PRIVATSFÄR	SAMHÄLLSSFÄR	GLOBAL SFÄR
hem	skola, utbildning	
sjukvård	sjukvård	medicin
	M teknik	M teknik
	E vetenskap	E vetenskap
umgänge	D offentliga	D internationell politik
	I angelägenheter	I
fritid	E kulturliv	E kulturindustri
arbetsplats	R näringsliv	R kommersiell verksamhet
närspråk	standardspråk	internationellt språk
	svenska	(bara engelska?)

(Westman 1996:183)

I bilden finns tre sfärer och de flesta människor rör sig mellan sfärerna. Det finns en privatsfär som rör hemmet och det vardagliga arbetslivet. Dessutom deltar vi i eller får del av olika offentliga verksamheter i samhällssfären, för det mesta förmedlade av massmedierna, dvs. tv, radio och tidningar. Vi når också i högre eller lägre grad av information och impulser från världen utanför, från den globala sfären.

I alla sfärerna är språket det fundamentala kommunikationsmedlet. Svenskan är ett enhetligt språk, men trots det vet alla att det finns varianter. Vardagsspråket eller närspråk, som består av olika dialektala varianter, används i privatsfärer, och standardspråket används i samhällssfären. Någon form av standardsvenska används för det mesta och än så länge inom utbildning, teknik, vetenskap, politik, administration, näringsliv, kultur och underhållning.

Den globala sfären har genom förbättrad kommunikation och medieteknik blivit alltmer påtaglig i Sverige på senare år. Detta har lett till att engelskan av många svenskar anses vara ett hot mot vårt modersmål. Margareta Westman menar att det inte finns någon risk för att svenskan ska ätas upp inifrån av engelskan (*Språkvård* i NE). Men det skulle vara bekymmersamt om engelska kom att användas alltför mycket inom forskning, högre utbildning och skola.

Vårt modersmål har börjat att förlora funktionsdomäner, dvs. det finns sammanhang och ämnesområden där svenska inte längre är självklart språk även inom Sveriges gränser. Detta gäller både tal och skrift inom teknik, vetenskap och medicin. Där används engelska oftare än svenska. Det verkar som om engelska i någon utsträckning begränsar de områden där svenska skulle kunna vara gångbar.

Följande möjliga framtidsscenario har framställts, i vilket vissa händelser har fått effekter på sammanhang där svenskan kan användas. Dessa händelser omfattar:

1. Internationalisering av vetenskap och högre utbildning. Engelskan används eftersom den har bättre räckvidd i vissa diskurser. Detta kan innebära att svenska är på väg ut inom vetenskap. Teleman framför tanken att svenska som vetenskapligt språk blev en parentes på ett par hundra år.
2. Försvagning av den nationella autonomin. EU-inträdet 1995 medför att vissa beslut tas på övernationell nivå. Svenskans roll som politiskt och administrativt språk har därigenom fått konkurrens av de stora språken i Europa.
3. Europeisering av näringslivet. Många stora företag har engelska som koncernspråk, vilket innebär att tjänstemännen planerar och förhandlar på engelska. Hur mycket av svensk företagsamhet kommer i framtiden att bedrivas på svenska? Kommer svenska att reduceras till ett hemmaspråk?
4. Internationalisering av populärkulturen. Kultur- och underhållningsbranschen får sina starkaste impulser från USA. Detta gör att mycket engelska inryms i exempelvis sångspråk, böcker, tidningar, tidskrifter och naturligtvis i reklamspråk. (Teleman 1992:15)

Ulf Teleman ger underlag för påståendet att dessa skeenden redan är väl i gång. Bland annat pekar han på hur högre utbildning och vetenskap domineras av engelska genom att visa upp följande statistik över avhandlingar som författats vid Lunds universitet 1991:

Ämne	engelska	svenska	övriga
teologi	1	1	-
juridik	-	4	-
medicin	60	-	-
odontologi	6	-	-
teknologi	14	3	-
humaniora	4	12	-
samh.-vet.	7	12	3
mat.-nat.	23	-	-

(Teleman 1992:12)

Ulf Teleman (1992:10) skriver följande visdomsord om problem som kan uppstå när språkbrukaren måste använda ett annat språk än modersmålet: "Många har gjort erfarenheten att man inte bara blir mindre rolig på ett främmande språk utan också dummare, har sämre överblick, är mindre kreativ."

Svenskans framtid och möjligheter

Innehållet i Westmans och Telemans artikeln - "Behöver vi en nationell språkpolitik?" - kan ses som en programförklaring till svensk språkpolitik och kan sägas utmytna i att vi som svensktalande ska bejaka mångfald. Jag tolkar det som mångfald för olika geografiska, kulturella och sociala varianter av talad svenska. Samtidigt måste skriftspråket vara ett fullvärdigt språk för alla användare. Den officiella svenska hållningen är att svenskan inte får marginaliseras inom någon domän.

Ett stöd för svenska språket är att vi har en stor och levande litteratur och en stark standardisering av skriftspråket. Men språkets framtid är avhängig av hur landets nationella autonomi kommer att se ut i ett integrerat Europa (Teleman 1992:16).

Teleman och Westman föreslår språkliga konsekvensutredningar i samband med politiska beslut som kan tänkas påverka svenska språkets villkor. De grundläggande målen är:

1. Svenskan ska vara ett komplett språk i Sverige.

2. Svenska ska fortsatt vara det samhällsbärande språket utan inskränkningar i Sverige samt ett officiellt språk i EU.

Således måste svenskan förbli ett fullfjädrat språk i Sverige. Om funktionsområden som teknik, vetenskap, politik, näringsliv och kultur helt skulle övergå till engelska, så skulle det bli svårare för vanligt folk att känna sig hemma på sådana områden. Folkupplysningen skulle bli mycket sämre, och en elit skulle sköta våra gemensamma angelägenheter (Teleman & Westman 1997:14).

Margareta Westman anser att alla svenskspråkiga ska betrakta svenska språket som ett särskilt kulturkapital som vi alla har ansvar för. Om vi förslösar det så går det inte att låna upp det på den internationella finansmarknaden (Westman 1996:193).

Konstruerade språk - en tillgång?

Låt oss nu återvända till europanton och andra konstruerade språk. Det är nämligen inte första gången någon kommer på tanken att konstruera ett nytt språk. Namnet europanto för tankarna till esperanto, som konstruerades 1887 av polacken Ludwik Lazar Zamenhof. Konstruktören hade planer på att göra esperanto till ett världsspråk, men utvecklingen har gått därhän att det bara är en krympande skara entusiaster som är intresserade (Törnberg 1997).

Eurologo (1972) är en föregångare till europanto, och det är konstruerat av engelsmannen och golfspelaren Leslie Jones. Språket har en omisskännlig engelsk grammatik, fast det gör anspråk på att vara ett språk för hela Europa. När jag läser eurologo går mina tankar osökt till transpiranto, översättningsspråket i vårt grannland Grönköping. Transpiranto introducerades av Nils Hasselskog 1929 i artikeln "Världsspråk i Grönköpings skola" (NE), och har en omisskännlig svensk grammatik. Här får ni ett exempel på detta:

Look, Brunnsbajans swimming-tjejas eleveras gold-trumpet, et la niagara sprejas super Solna minaret.	Se, Brunnsvikens små najader höja sina gyllene horn, och de frusande kaskader spruta över Solna torn.
---	--

(Ljusterdal 1996:22)

Folkspråk kontra lingua franca

Det är inte heller enbart på 1900-talet som frågan om folkspråk kontra ett övernationellt lingua franca kommit upp till diskussion. Det fanns under renässansen en debatt om folkspråken och latinet. Latinet användes i vissa sammanhang: i religionens, lärdomens, vetenskapens och den offentliga förvaltningens tjänst och folkspråken i andra situationer. Då uppstod en diglossi, där de två språken kompletterade varandra. Båda varianterna fick en speciell stilfunktion: latinet hade hög och folkspråken låg stil. Härav följde också att stilregistret hos de båda språken blev smalare. Exempelvis behövde folkspråken ingen variant för vetenskap och diplomati, eftersom man i sådana sammanhang talade latin (Enkvist 1974:35 f).

Det finns en anekdot om Axel Oxenstierna. Han retade sig på Stockholms franska diplomater, som inte drog sig för att tala franska, vilket gick Oxenstiernas nationella självkänsla förnär. Då det franska sändebudet 1644 talade franska till Oxenstierna svarade han på svenska som ordagrant översattes till latin. Han hade tidigare givit order om att alla utländska brev som inte var avfattade på latin skulle besvaras på svenska. På detta sätt kunde Oxenstierna uppfostra andra regeringar genom att få dem att övergå till latin som var dåtidens självklara diplomatspråk (Bergh 1993:88f).

I början av 1990-talet diskuterar Birger Bergh, latinprofessor i Lund, möjligheten av att återuppliva latinet som lingua franca. Han menar att det finns skäl som talar för latinet. Exempelvis har det en solid erfarenhet av att vara internationellt kommunikationsmedel, som det var i det romerska imperiet. Latinet var också, inom parentes sagt, officiellt

ämbetspråk i Ungern till 1844. Bergh ger följande argument för latinet som gemensamt EU-språk.

1. Latinet har präglat ordförrådet i alla europeiska språk.
2. Latinet är övernationellt och därför idealiskt i ett internationellt samarbete, eftersom det inte favoriserar något enskilt nationalspråk.

Birger Bergh diskuterar också möjligheten att använda ett konstruerat språk, såsom esperanto eller varför inte europanto. Han säger att man ofta får höra att sådana språk skulle vara lättare att lära sig än ett naturligt språk. Men han ställer motfrågan: Varför är ett naturligt språk svårt att lära? Jo, säger han, svårigheten i ett naturligt språk ligger dess uttrycksmöjligheter och nyansrikedom. Språket tenderar att bli komplicerat i samma mån som det avspeglar ett mer avancerat uttrycksbehov hos språkbrukarna. Och varför ska vi behöva lära oss ett språk som man från början tycker saknar det naturliga språkets uttrycksmöjligheter? Kostymen i det artificiella språket tenderar att bli för trång.

Han tar upp ett annat argument mot att lära sig konstruerade språk. Det saknar en egen originallitteratur, och man kan undra hur angeläget det är att en sådan skapas. Han framhåller att särskilt för poesi ligger de litterära värdena i att man hör ekon från det autentiska språket, det som är någons modersmål (Bergh 1993:86-90).

Nej till europanto

Frågan: Europanto eller svenska? bör besvaras. Diego Marani, skaparen av det kommersiella internetspråket europanto, skulle kanske besvarat frågan: "El que leben will se" (Törnberg 1997).

Men jag besvarar frågan: Svenska, så klart! Därmed säger jag också nej till europanto. Det gör jag av följande skäl:

1. Europanto är odemokratiskt eftersom få kan delta. Det är inte många av Europas människor som kan flera språk på ett sätt som skulle göra europanto till ett funktionellt verktyg för dem. Hur ska de för övrigt veta hur de ska sammanställa meningarna, grammatiskt och lexikalt? Hur ska europanto uttalas?
2. Europanto minskar dynamiken mellan språk och kulturer. Många språk och kulturer med täta och fredliga kontakter inom ett begränsat område brukar få positiva bieffekter för de inblandade. Exempelvis tillskrivs Europas blomstringstid under renässansen ofta det faktum att det fanns olika språk och kulturer och många budbärare emellan.
3. Europanto minskar den språkliga och kulturella mångfalden. Språklig mångfald anses av en del forskare lika viktig som biologisk mångfald. Mångfalden säkrar helt enkelt språkens och kulturernas varierade fortbestånd.
4. Europanto leder till osäkerhet och försämrad språklig precision. Jag har ovan demonstrerat hur osäker varje brukare av europanto måste känna sig. För detta språk finns ingen sedvanlig kodifiering av normer som ger trygghet i bruket. Det faktum att sex språk finns inblandade i europanto måste för användarna innebära att de någon gång - eller kanske till och med ofta - tvekar om hur orden ska användas och vad orden betyder. Det leder i sin tur till missbruk, inkonsekvenser och opreciserade uttryckssätt.

Slutligen vill jag framhålla att jag inte heller säger nej till europanto av klandersjuka inför det nya och bekväma, utan av förlitan på och respekt för svenska språket och dess samhällsbärande funktion. Det är inte bara vårt verktyg och vårt vapen utan långt mer: en del av vårt väsen och därför oundgängligt för vårt andliga välbefinnande.

(Föredrag hållet 971020)

Litteratur

Bergh, Birger, 1993: "Latinet som Europas modersmål." *Språk i världen. Broar och barriärer*, redaktörer Blomqvist, Jerker & Teleman, Ulf. Lund, Studentlitteratur.

Enkvist, Nils Erik (1973). "Något om stilforskningens utveckling". I *Stilforskning och stilteori*. CWK Gleerup bokförlag.

<http://www.factory.org/nettime/archive/0302.htm>

Ljusterdal, Gunnar, 1996: *Absolut Grönköping*. Årsbok från Grönköpings veckoblad. Bokförlaget Natur och kultur, Stockholm.

Teleman, Ulf, 1992: "Det svenska språkets utsikter i ett integrerat Europa." *Språkvård* 4/92. Utgiven av Svenska språknämnden, Stockholm.

Teleman, Ulf & Westman, Margareta, 1997: "Behöver vi en nationell språkpolitik?" i *Språkvård* 2/97.

Törnberg, Ulf, 1997: 'Esto ist keine known lingua' artikel i *Sydsvenska dagbladet* 14 augusti.

Westman, Margareta, 1996: "Har svenska språket en framtid?" I *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Redaktörer Moberg, Lena & Westman, Margareta. Stockholm, Norstedts.